

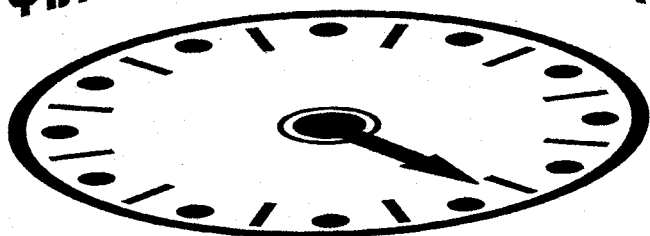
000000149931

Бібліотека Київського університету ім. Б. Грінченка

Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

МУЛЬТИВЕРСУМ ФІЛОСОФСЬКИЙ АЛЬМАНАХ

ВИПУСК 36

Київ
Український Центр духовної культури
2003

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРИНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
БІБЛІОТЕКА

ББК 87.3

М 90

Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць / Гол. ред. В.В. Лях. – Вип. 36. – К.: Український центр духовної культури, 2003. – 260 с.

ISBN 966-628-084-1

До альманаху ввійшли праці докторантів, аспірантів та молодих науковців, які досліджують актуальні проблеми з історії вітчизняної та зарубіжної філософії, соціальної філософії, релігієзнавства.

Розрахований на фахівців у галузі філософії, культурології, студентів гуманітарних вузів.

Редакційна колегія:

В.В. Лях, д-р філос. н., проф. (головний редактор);

Я.В. Любимий, д-р філос. н. (відповідальний секретар);

І.В. Бойченко, д-р філос. н., проф.; *О.І. Вишняк*, д-р соціол. н.;

М.М. Кисельов, д-р філос. н., проф.; *Н.В. Костенко*, д-р соціол. н.;

В.С. Лук'янець, д-р філос. н., проф.; *І.О. Мартинюк*, д-р соціол. н.;

В.С. Пазенок, д-р філос. н., проф., чл.-кор. НАН України;

К.Ю. Райда, д-р філос. н.; *А.О. Ручка*, д-р філос. н., проф.;

В.Г. Табачковський, д-р філос. н., проф.; *В.В. Танчер*, д-р філос. н., проф.;

П.Л. Яроцький, д-р філос. н., проф.

Затверджено до друку

Вченою радою Інституту філософії імені Г.С. Сковороди

НАН України

(протокол № 9 від 30 вересня 2003 р.)

Видання засноване 1998 р.

©В.В. Лях

©Інститут філософії

імені Г.С. Сковороди НАН України

©Український Центр духовної

культури, 2003

ISBN 966-628-084-1

ЗМІСТ

<i>Максюта М.Є.</i> Деякі аспекти проблеми наукової культури у творчості В.І. Шинкарука	3-18
<i>Панич О.О.</i> Епістемологія раннього Х'юма: апіоризм Х'юма порівняно з апіоризмом Канта	19-35
<i>Дуйкін В.Р.</i> Взаємозв'язок зовнішнього і внутрішнього як умова буття людини у філософії П.Тейяра де Шардена	36-45
<i>Дедеяєва І.П.</i> Проблема свободи в концепції К.Леві-Строса	46-54
<i>Щербак С.І.</i> Соціальна концепція Ю.Габермаса як варіант інтеграції позитивістської та інтерпретативної соціальної теорії	55-65
<i>Базалук О.О.</i> Інтерпретація феномена життя у філософії Вільгельма Дільтея	66-73
<i>Булгаков В.В.</i> Понятіе "нація" в немецкой философии XVIII–XIX вв.	74-87
<i>Рубан А.О.</i> Проблема національного характеру в контексті історико-філософського аналізу	88-100
<i>Братерська-Дронь М.Т.</i> Етика космізму: проблема суспільних відносин	101-112
<i>Маслак О.О.</i> Вплив західноєвропейської релігійної парадигми на концепцію прав людини	113-120

<i>Кучма І.Л.</i> Комунікативна модель влади	121-134
<i>Шевченко З.В.</i> Поняття “егоїзм” та його соціальна експлікація	135-143
<i>Лактіонова А.В.</i> Знання як норма для твердження	144-159
<i>Гапон Н.П.</i> Культурно-символічна природа гендеру: минулі теми та сучасні підходи	160-168
<i>Кравченко Д.Г.</i> Історичне виховання в школі: позаурочний час історика	169-182
<i>Белова Л.О.</i> Формування творчої, активної особистості студента як домінанта виховної роботи у ВНЗ	183-189
<i>Бітасєв В.А.</i> Естетичне виховання як компонент культуротворення	190-200
<i>Джура О.М.</i> Культурне поле професійної самовизначеності особистості	201-213
<i>Сапожник Г.</i> Етика бізнесу: генезис та еволюція концепції	214-230
<i>Титарчук М.О.</i> Підприємництво, свідомість, поведінка вітчизняних підприємців	231-237
<i>Огнев'юк В.О.</i> Парадигма здоров'ятворення	238-247
<i>Жаров А.І.</i> Проблема формування ціннісних орієнтацій особистості воїна Збройних Сил України як складової національної безпеки	248-257

*В.О. Огнев'юк,
кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник Інституту вищої освіти
АПН України*

ПАРАДИГМА ЗДОРОВ'ЯТВОРЕННЯ

Основою розвитку суспільства та реалізації інтелектуального потенціалу нації є здоров'я людей. Знання про людський організм, про механізми оздоровлення людини, лікування хворих і збереження здорових людей забезпечують нормальне функціонування людини і суспільства. На жаль, ці проблеми довгий час були поза увагою вітчизняної освіти, вважалися прерогативою вузького кола медичних працівників.

Те ж саме відбувалося щодо оцінки екологічного стану країни, коли все було закрито грифом "Таємно". Екологічна освіта була зведена до декількох фраз про необхідність зберігати природу, тоді як екологічна освіта – це світоглядно-педагогічний процес впливу на людину, метою якого є формування теоретичного і практичного рівнів екологічної свідомості, щоб забезпечити діалектичну єдність суспільства та природи, здобуття певних знань та практичних навичок природокористування.

На сучасному етапі пізнання можна виокремити декілька основних напрямів історико-філософських, філософсько-методологічних та гуманітарних джерел щодо світоглядно-філософського аналізу знань про здоров'я людини та екологічну освіту. У концептуальному плані для розробки цієї теми першочергове значення мають праці представників сучасної української та російської філософської думки: В.Андрущенко, В.Вернадського, П.Гайдено, Л.Губерського, Т.Заславської, Р.Карпинської, М.Кисельова, С.Кримського, В.Крисаченка, М.Поповича, В.Стьопіна, В.Шинкарука, Т.Ящук та ін. Але нашим завданням є пояснити, що нові парадигми знань про здоров'я та екологію скеровані на розкриття особливостей духовно-інноваційної складової здоров'ятворчої діяльності та здорового способу життя людей.

Сьогодні стає зрозумілим, що без налагодження системи знань про здоров'я і екологію природи та людини неможливо будувати

сучасне інтелектуалізоване інформаційне суспільство здорових людей, які турбуються про хворих. Тому дослідження в цій сфері стають усе більш актуальними і популярними. Одночасно в цій сфері спостерігається значний приріст нового наукового знання. Вирішення пізнавальних проблем висуває нові вимоги і до системи освіти.

Система освіти постала перед необхідністю внесення змін до навчальних планів з дисциплін, які формують компетентність особистості щодо стану власного здоров'я й принципів життєдіяльності. У Національній доктрині розвитку освіти зазначено: «Пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в душі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності. Це здійснюється шляхом розвитку валеологічної освіти, повноцінного медичного обслуговування, оптимізації режиму навчально-виховного процесу, створення екологічного сприятливого життєвого простору» [1, 142]. Сучасні навчальні предмети і курси ще не відповідають означеним завданням, оскільки хибують затеоретизованістю й відірваністю від умов життєдіяльності, що негативно позначається на формуванні ціннісного ставлення учнів та студентів до власного здоров'я. Сім'я та школа не формують у дітей пріоритетного ставлення до власного здоров'я; це підтверджують, зокрема, й соціологічні опитування. Лише 0,3% молодих респондентів визначили проблему здоров'я як особистісно важливу, але не пріоритетну.

Слід зазначити, що в 2001 р. Центр психічного здоров'я України провів дослідження серед школярів з метою з'ясування стану їх психічного здоров'я. Було обстежено 6 тис. школярів 1–10 класів з міст і сіл. При цьому застосовувались клінічні дослідження, експериментально-психологічні тести для вивчення особистості, опитувальник Кеттела й тест Векслера для визначення інтелектуальних здібностей учнів.

На I етапі моделювалося проведення поглибленого профілактичного огляду школярів з використанням діагностичного скринінг-тесту, розробленого у відділенні психоневрології Українського НДІ ОЗДП. На цьому етапі за аналізом скринінгового обстеження виокремлено три групи учнів:

– перша – 2850 (47,5%) учнів – здорові; нервово-психічні порушення відсутні; мають достатній рівень соціальної адаптації й не потребують медико-психологічної корекції;

– друга група – 1230 (20,5%) учнів – психічно здорові з певними окремими виявами соціальної дезадаптації у сім'ї та шкільному колективі;

– третя група – 1920 (32%) учнів – діти з клінічними виявами нервово-психічних розладів.

На II етапі проводилося поглиблене дослідження й клінічне обстеження школярів 1-ї та 2-ї груп з метою верифікації висновків щодо їхнього психічного стану. Тут були виявлені неврозоподібні порушення у 36% обстежених та у 12,5% – певні психічні розлади особистості, що призводять до зростання інвалідності (зокрема 25,6% серед причин інвалідності, виявлених протягом останніх п'яти років, становлять хвороби нервової системи [2]).

В “Основах законодавства України про охорону здоров'я” (1992) вказується на необхідність “сприяння здоровому способу життя”, концептуальна основа якого – розуміння людиною стану свого здоров'я та основних факторів, що його формують. Вивчення цієї проблеми свідчить, що спосіб життя істотно впливає на соціальні й демографічні процеси в суспільстві. Здоровий спосіб життя тісно пов'язаний зі ставленням до власного здоров'я, яке великою мірою визначається знаннями можливостей використання факторів, що сприятливо впливають на людину. Це означає не просто необхідність уживати запобіжних заходів щодо факторів ризику багатьох захворювань (паління, алкоголізм, наркотики, гіподинамія) та уникати конфліктних ситуацій. Спосіб життя – це насамперед особистісне мотиваційне втілення людиною власних соціальних, психологічних та фізіологічних можливостей.

Ось чому при реформуванні змісту освіти важливо подолати розрив між набутими знаннями та вмінням користуватися ними у повсякденному житті. За тієї самої кількості навчальних годин, але при зміні спрямованості освіти, можна досягти високого ефекту перетворення знань на компетенції. У даному разі йдеться про компетенції щодо збереження здоров'я. Важливо, щоб сучасна людина знала не лише, скажімо, про процеси травлення, а й про те, як правильно харчуватись, не лише про будову ока, а й про те, як зберегти зір тощо. При цьому важливо, щоб вищезгадані

валеологічні компетенції формувались у процесі вивчення як біології, так і інших предметів.

Нині особливого значення набуває проблема формування здорового способу життя молоді. Адже стан здоров'я людини, її сім'ї та дітей залежить від того, наскільки успішно в молодому віці були сформовані навички до здорового способу життя.

Декларація Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (1992) проголосила, що піклування про людей має бути головним завданням у справі забезпечення сталого розвитку. Людина має право на здорове й плідне життя в гармонії з природою. Екологічно збалансований розвиток країни є невід'ємним від незалежності, демократії, зусиль урядових органів, громадських організацій, кожної конкретної особи щодо охорони довкілля, а відтак – особистого здоров'я та здоров'я власного народу.

Здоров'я людини приблизно на 50% визначається способом її життя. Негативно позначаються на ньому, як вже зазначалося, несприятливе екологічне середовище (забруднення повітря, води, ґрунту), складні природно-кліматичні умови (це ще 20%). Істотне значення має стан генетичного фонду популяції, схильність людей до спадкових хвороб. Зазначені фактори й визначають сучасний рівень здоров'я населення, ще 10% проблем породжує сама система охорони здоров'я. Тому надзвичайно важливою є реалізація державної науково-технічної програми “Захист генофонду населення України” основними завданнями якої є вивчення стану генофонду населення України; організація контролю за темпами та динамікою мутаційних процесів з одночасним визначенням рівня впливу на них забруднення навколишнього середовища (генетичний моніторинг); розробка профілактичних заходів лікування спадкових порушень й уроджених вад розвитку; оптимізація системи надання лікувально-профілактичної, медико-генетичної допомоги населенню; опрацювання комп'ютерних прогностичних систем для інтегрального контролю за станом генофонду населення України. Генетичний моніторинг має стати державною справою.

Стан здоров'я населення – інтегральний показник суспільного розвитку країни, її соціально-економічного та морального благополуччя, а разом із тим – могутній чинник впливу на економічний, трудовий, інтелектуальний і культурний потенціал держави. Він характеризується складовими, що визначають особливості відтворення населення (демографічні характеристики), запас

фізичних сил або дієздатність людей (показники фізичного розвитку), адаптацію населення до умов навколишнього середовища (захворюваність). Все це – об'єктивні процеси, що віддзеркалюють результати взаємодії з довіллям попередніх і сучасних поколінь; контури цих процесів об'єктивно розміті розмаїттям індивідуальних особливостей.

Нині пріоритетно важливим є формування екологічно вмотивованого та техногенно безпечного способу життєдіяльності. Сучасна людина повинна навчитись жити в гармонії як з природою, так і з штучно створеним техногенним середовищем, забезпечити гармонію природи, людини й техногенної сфери. Таким є одне з найголовніших завдань сучасної системи освіти.

Доцільним є розгляд проблеми екології як складової Програми національної безпеки, оскільки нині, як уже зазначалося, Україна серед країн колишнього Союзу має чи не найвищі рівні захворюваності населення. Так, у 90-х роках минулого століття вона посідала третє місце за кількістю злоякісних новоутворень, здобула “першість” за психічними розладами у людей, була серед “лідерів” щодо порушень у дітей системи кровообігу, кістково-м'язової системи тощо, до того ж посіла друге місце серед країн СНД за рівнем виробничого травматизму. При цьому прогнозується досить несприятлива динаміка щодо захворюваності населення й на найближчі роки.

Для повноцінного життя не досить високого рівня освіти й культури, глибоких професійних знань – потрібне ще й міцне здоров'я. Прикро, але, за даними соціологічних досліджень, воно ще не стало одним із пріоритетів у системі соціальних цінностей; перевага віддається успіху в навчанні, високому матеріальному рівню життя. Тим часом розвиток суспільства, становище у вітчизняній економіці, екологічна та демографічна ситуація, науково-технічний прогрес потребують активної діяльності молодих людей із міцним здоров'ям, а тому потрібно вживати раціональних та ефективних заходів щодо його збереження та зміцнення. Оскільки на навчання й працю припадає третина часу активної життєдіяльності, то особливого значення набуває раціональна її організація, що відповідає фізіологічним потребам організму людини.

Перехід до нових технологій навчання, насамперед інформаційних, а також до “проблемних” методів дає змогу забезпечити

професійну мотивацію учнів і студентів при збереженні оптимальної їх працездатності.

Освітня система покликана сприяти поширенню наукових знань з питань охорони здоров'я, організації фізичного, екологічного та гігієнічного виховання, формуванню у молоді високої духовності та прагнення до здорового способу життя. Успішне вирішення цих завдань залежить від якнайскорішого подолання соціально-економічної кризи в Україні; від адаптування населення й найуразливіших його верств, насамперед молоді, до ринкових форм господарювання, а також від реалізації заходів щодо соціального захисту молоді, жінок, дітей та сім'ї в цілому. У період переходу до ринкової економіки назріла необхідність мобілізації суспільства на впровадження комплексу спеціальних заходів, спрямованих на створення більш сприятливих умов для відтворення населення України. Розв'язання соціально-економічних проблем – це об'єктивна передумова подолання в Україні демографічної кризи. Таке визначення стратегії щодо виходу України із загальної кризи насамперед означає, що загрозливий демографічний процес у формі депопуляції вимагає рішучих дій як з боку органів державного управління, так і з боку громадських організацій. Перехід до практичного вирішення демографічних проблем слід здійснювати вже зараз, не гаючи часу й не посиляючись на "перепони й труднощі".

Перш ніж ухвалити важливі політичні рішення щодо будь-якої сфери життєдіяльності населення, слід провести обов'язкове громадське відкрите обговорення демографічних (та й не лише демографічних) наслідків їх реалізації. Фіксація очікуваних негативних демографічних наслідків запровадження того чи іншого політичного рішення повинна вважатися об'єктивним критерієм щодо недоцільності його втілення в життя. Саме тому спроби абстрагуватись від вирішення комплексу політичних, національних, соціальних і духовних проблем під гаслом "зараз головне – економіка" на практиці можуть призвести до того, що вже не йтиметься про конструктивну економічну програму, а лише про програму виробничо-промислової з досить незначним шансом на успіх. Справжня економічна програма повинна ґрунтуватись на врахуванні органічного взаємозв'язку всіх сфер суспільного життя та результатів обов'язкової демографічної експертизи.

Нині визначається шлях подальшого розвитку України у XXI столітті. У галузі економіки, політики, екології, освіти, права розробляються моделі життєтворення в аурі нової епохи.

Школа майбутнього вбачається як інституція формування освіченої людини, що забезпечується системним впливом на формування особистості змісту й спрямованості освіти, форм її здобуття, з урахуванням морально-етичних, естетичних, екологічних, економічних, правових та низки інших факторів. При цьому жоден з них не є відокремленим, оскільки це призвело б до спотворення процесу соціалізації особистості.

Істотними аспектами системи освіти стають екологічна освіта та демографічна обізнаність, без яких сьогодні унеможлиблюється розвиток суспільства. В Україні щорічно відбувається до 10 науково-практичних конференцій та інших заходів з цієї проблематики. В обігу перебуває чимало авторських вітчизняних і зарубіжних програм відповідних навчальних курсів. Упровадження в навчальний процес предмета “Основи здоров’я і фізична культура” має сформувані в учнів необхідні компетенції щодо збереження й підтримки особистого здоров’я засобами фізичної культури.

Протягом останніх 10 років вивчення екологічної та демографічної проблематики в навчальних закладах різних рівнів має загальнообов’язковий характер. Однак у вищій та загальноосвітній школах екологічна освіта є різноплановою за спрямованістю, не пов’язана концептуально й не утворює єдиної системи. Екологія в загальноосвітній школі опосередковано вписується до контексту викладання біології і зовсім не залучена до гуманітарного контексту. Маючи досить еkleктичний вигляд, вона існує в школі відокремлено від інших дисциплін, що порушує цілісність соціалізації особистості. А у вищій школі останнім часом активно впроваджується обов’язкова дисципліна “соціоекологія”, яка теж є досить специфічною, наближаючись за змістом до економічної географії. Застаріла за методологією “соціоекологія” втрачає найголовніше й найістотніше для усвідомлення сучасного контексту еколого-демографічної проблематики – людину, орієнтуючись здебільшого на виробничі відносини, природні фактори, територіальні структури тощо.

Знання не можна розглядати як зовнішній чинник щодо людини. Тому необхідно розширити засоби загальнонаукової та філософської рефлексії, спираючись на які, можна було б

переосмислити місце людини в світобудові, проаналізувати пройдений нею шлях і зорієнтуватись у напрямках подальшого розвитку світової цивілізації. Проте людина є земною істотою, якій притаманні всі функції біологічної системи. Життєдіяльність людини цілком залежить від функціонування всієї сукупності біосферних механізмів. Саме ця обставина і є сутнісною для екологічної проблематики.

Відтак екологічна освіта потребує глибокого філософського й психолого-педагогічного осмислення феномена екології з урахуванням структури екологічних знань, рівня розвитку екологічної науки та соціальних функцій, які вона виконує в сучасному суспільстві. Метою екологічної освіти є насамперед формування нового світобачення й нового способу буття людини через усвідомлення нею свого органічного взаємозв'язку з довкіллям. Адже єдність етносу та природного середовища є фундаментальною властивістю біосфери, порушення якої є однаково небезпечним як для етносу, так і для природного середовища.

При складанні навчальних програм з екології часто дається взнаки характерна хиба нашої педагогіки – абсолютизація інформативності. У програмах переважають вивчення кругообігу хімічних елементів і речовин на планеті, описи типів і шляхів забруднення довкілля, еволюції життя на Землі, визначення меж біосфери тощо. Дійсно, ці питання стосуються й екології, але їх уже вивчали в курсах ботаніки, зоології, географії, природознавства. Вони є підготовчим етапом до екологічної освіти, покликаної формувати нове світобачення, новий спосіб життя. Останні ж визначають засади і раціонального природокористування, і ефективної соціальної практики в широкому розумінні. Саме це й спонукає до екологізації й гуманітаризації різних навчальних дисциплін, навіть далеких від екології фізики й математики.

Іноді терміни “екологічна освіта” та “екологічне виховання” тлумачаться по-різному: то як самостійна, принципово нова наукова сфера, то як загальна справа багатьох академічних дисциплін. Зауважимо, що перспективними є знання, які відіграють роль інтегратора у сучасному виховному процесі, тобто такі, що забезпечують цілісність людинотворення; курси, які мають міждисциплінарний комплексний характер і не зводяться до певної традиційної дисципліни. Гуманістичний зміст цих курсів полягає саме в тому, що їх проблематика покликана формувати адекватне світосприйняття сучасної

людини – глобалізацію уявлень про світ, сприяти продуктивному переосмисленню місця людини в природі, виховувати почуття відповідальності за свої дії.

Екологія та основи здоров'я (валеологія), з нашої точки зору, стають своєрідним “полігоном”, де апробуються новітні методологічні підходи та методичні прийоми як у науковому дослідженні, так і в навчальному процесі. Це галузь, де активно формуються принципово нові світоглядні орієнтири із залученням таких не властивих класичній науці та традиційному навчальному процесу компонентів, як інтуїція, віра, духовність. Здійснюються спроби інтерпретації змісту цих понять у позараціональному контексті. Таке знання є ефективним засобом у вирішенні суперечностей між матеріальним та ідеальним, штучним і природним, біологічним і соціальним. Продуктивними є й міркування про єднання логічного та інтуїтивного, раціонального та інстинктивного задля відновлення втраченого відчуття єдності людини й природи. Еколого-демографічний та валеологічний контекст спонукає й до переосмислення феномена “життя”.

* * *

Сучасний аналіз трансформації медицини та охорони здоров'я свідчить про вихід на перший план парадигми здоров'ятворення, коли здоров'я стає сутнісною екзистенційною характеристикою людини.

Для того щоб реалізувати гуманістичне гасло “все для людини”, перетворити його з традиційної декларації на дієву соціальну орієнтацію, потрібна якомога ширша інформація, знання про те, хто є людина та які умови є оптимальними для її життєдіяльності.

Відтак очевидно є неоціненна значущість оптимально організованої системи економічної й екологічної освіти та еколого-демографічного й валеологічного виховання. В Україні слід докласти ще багато зусиль для успішного здійснення зазначеного. Цьому має сприяти вдосконалення навчальних програм, запровадження новітніх форм навчання, інноваційних підходів до навчально-виховної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти. – К., 2002.
2. *Савченко О.Я.* Реформування шкільної освіти і реалізація оздоровчої функції; *Гойда Н.Г.* Сучасні підходи до організації медичної допомоги дітям; *Лук'янова О.М.* Медико-соціальні аспекти збереження здоров'я дітей, забезпечення їхнього гармонійного фізичного та інтелектуального розвитку; *Сердюк А.М.* Медична екологія і проблеми здоров'я дітей; *Коренев М.М.* Проблемы формирования здоровья учащихся в современной школе // Журнал академії медичних наук України. Том 7. – 2001. – № 3.